ÖTÜKEN

TAAŞŞUK-I

TAL'AT VE FİTNAT

Şemseddin Sâmi

Hazırlayan:
Dr. Haluk Aydın

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1524
EDEBÎ ESERLER: 791

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-935-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Tashih: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Baskı ve Cilt: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ŞEMSEDDİN SÂMİ*

Hayatı ve Edebî Kişiliği

(1850 Fraşeri-1904 İstanbul)

Şemseddin Sâmi, 1850'de Arnavutluk'un Yanya ilinin Engiri sancağına bağlı Pirmeti kazasının Fraşiri köyünde doğmuştur. Babası Hâlid Bey ile büyük babası Durmuş Bey, Berat'tan Fraşiri'ye gelip yerleşmiş tımar beyleri neslinden; annesi Emine Hanım ise Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid Devri ileri gelenlerinden İmrahor İlyas Bey'in soyundandır. İlköğrenimine Fraşiri'de başlamış, Kalkandelenli Mahmud Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Küçük yaşta önce babasını (1859), sonra annesini (1861) kaybedince ağabeyi Abdül Bey'in himayesinde diğer beş kardeşiyle beraber Yanya'ya gitmiştir. (1865) Burada büyük kardeşi Naim Bey ile birlikte "Zossimaia Skoli" adlı Rum okuluna girmiş ve sekiz yıllık okulu yedi yılda bitirmiştir. (1871) Bu okulda Latince, Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrenmiştir. Müderris Yakub Efendi gibi bazı hocalardan dersler alarak Arapça ve Farsçasını geliştirmiş, bir süre Yanya Mektûbi Kalemi'nde çalışmıştır.

1872'de İstanbul'a giden Şemseddin Sâmi, Naim Fraşiri ile birlikte Matbuat Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. İlk yazılarını burada *Hadika* gazetesinde yayımlamış, *Hadika*'nın kapanmasıyla *Sirâc* gazetesine geçmiştir. Nisan 1873'te Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* adlı piyesinin Gedikpaşa'daki Osmanlı Tiyatrosu'nda sahneye konması üzerine çıkan olaylar sırasında *Sirac* Gazetesi de kapanmıştır.

Matbuat Kalemi'ndeki görevi devam ederken Trablusgarp vilayet gazetesini çıkarmak için İstanbul'dan tecrübeli bir gazeteci istenince Matbuat Müdüriyeti tarafından Trablusgarb'a gönderilmiştir. (1874) Yeni görev yerine Yanya, Brindisi, Mesina ve Napoli yoluyla gitmesi ona Avrupa'nın bir kısmını görme fırsatı vermiştir. Orada bir yıl kadar Türkçe-Arapça yayımlanan *Trablusgarp* gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. 1875'te İstanbul'a döndüğünde yine gazeteciliğe devam ederken bazı tiyatro eserlerini yayım-

* Bu bölümün yazılmasında, Abdullah Uçman'ın, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi için yazmış olduğu "Şemseddin Sâmi" maddesinden yararlanılmıştır.

lar. Rodos'ta sürgünde bulunan Ebüzziya Mehmed Tevfik adına imtiyazını aldığı *Muharrir* mecmuasını çıkarmıştır. 9 Şubat 1876'da Mihran Efendi ile birlikte Türk basın tarihinin önde gelen gazetelerinden *Sabah* gazetesini kurmuş ve bir yıl kadar başyazarlığını yürütmüştür. Sava Paşa, Cezâyir-i Bahr-i Sefid valiliğine tayin edilince mühürdarı sıfatıyla 1877'de onunla beraber Rodos'a gitmiş; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması ve Rus ordularının Balkanlar'a kadar inmesi üzerine beş ay sonra gittiği Yanya'da Âbidin Paşa nezaretinde kurulan Sevkiyyât-ı Askeriyye Komisyonu'nda kâtip olarak çalışmıştır. Ayastefanos Antlaşması ile savaşın sona ermesinin ardından İstanbul'a dönmüş ve *Tercümân-ı Şark* gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. Burada "Şundan Bundan" başlığıyla fıkralar yazdığı için "Şundan Bundancı" diye anılmıştır. Savaştan sonra toplanan Berlin Kongresi'ni takip eden günlerde Arnavutluk topraklarından bir kısmının Yunanistan'a bırakılmasını öngören Ayastefanos Antlaşması hükümlerine bir nevi tepki olarak ortaya çıkan, liderliğini ağabeyi Abdül Bey'in yaptığı Arnavut İttihadı (Prizren Arnavut Cemiyeti) grubuyla yakından ilgilenmiştir. Bu arada Rumeli ve Balkan meseleleriyle ilgili siyasal içerikli yazılar yazmıştır. Yazılarında Arnavutların Osmanlı Devleti'nden ayrılmak gibi bir niyetlerinin olmadığı görüşünü dile getirmiştir. Bu sırada Arnavutluk meselesini bir takım siyasi manevralarla halletmeyi tasarlayan II. Abdülhamid'in bilgisi dâhilinde kurulan Cem'iyyet-i İlmiyye-i Arnavûdiyye'nin kurucuları arasına Abdül Bey ve Sava Efendi ile birlikte Şemseddin Sami de girmiştir. Cemiyet adına İstanbul Cemiyeti Alfabesi (İstanbul Alfabesi) adıyla tanınan ve Latin harflerini esas alan bir Arnavut alfabesi düzenlediği gibi Arnavutça'nın gramerini de hazırlamıştır. 1878'de *Tercümân-ı Şark* gazetesinin kapanmasıyla gazetecilik hayatı sona eren Şemseddin Sami, ertesi yıl yine Mihran Efendi ile birlikte kurduğu Cep Kütüphanesi'nde *Gök, Yer, İnsan, Medeniyyet-i İslamiyye, Kadınlar* ve *Esâtir* adlarıyla ansiklopedik nitelikte bilgiler içeren küçük hacimli kitaplar yayımlamıştır. Ayrıca Frédéric Somlie'den bir macera romanı olan *Şeytanın Yâdigarları* (1878) ile Victor Hugo'dan *Sefiller*'ini Fransızcadan tercüme etmiştir. (1879) Hemen arkasından *Aile* (1880, Üç sayı) ve *Hafta* (1881-1882) dergilerini çıkarmıştır. 1880'de II. Abdülhamid'in iradesiyle saraya alınarak Mabeyn-i Hümayun'da kurulan Teftiş-i Askeri Komisyonu Kâtipliği'yle görevlendirilmiştir. Hayatının sonuna kadar sürdürdüğü bu görevinde rahat bir çalışma ortamı içinde sözlüklerini ve diğer önemli eserlerini hazırlamıştır.

1882'de Fransızcadan Türkçeye *Kāmus-ı Fransevî*'yi yayımlar. Bunu Türkçeden Fransızcaya *Kāmûs-ı Fransevî* takip eder. (1875) Bu eseri dolayısıyla II. Abdülhamid tarafından kendisine "ûlâ sınıf-ı sânisi" rütbesiyle iftihar madalyası verilir. Ertesi yıl küçük *Kāmûs-ı Fransevî*'yi yayımlar. Bu

yoğun faaliyetler arasında ancak 1884'te evlenmiş ve Erenköy'de yaptırdığı köşke yerleşmiştir. 1889-1898 yılları arasında tek başına hazırlayıp tamamladığı tarih, coğrafya ve meşhur adamlar ansiklopedilerini *Kāmûsü'l-A'lâm* adıyla neşreder. Bu büyük eserin fasiküller halinde yayımı arasında 1892'de Teftiş-i Askeri Komisyonu başkâtipliğine yükseltilmiştir. 1894'te ûlâ sınıf-ı evveli rütbesine terfi ettirilir. 1896'da yine formalar halinde *Kāmûs-ı Arabî*'yi neşretmeye başlar. Bütün bu faaliyetleri sürdürürken bir yandan da dil öğrenimi konusunda küçük hacimli kitaplar ve Türkçenin ıslahı ile ilgili çeşitli makaleler kaleme alır. 1901'de Türk dilinin en önemli sözlüklerinden olan *Kāmûs-ı Türkî*'yi yayımlar. Bu arada *Kütüphâne-i Müntehâbat* adıyla bir seri kitap neşrine başlar. Çeşitli hastalıklarına rağmen hayatının son yıllarında kendini doğrudan doğruya Türk dili ve edebiyatı araştırmalarına veren Şemseddin Sami, bu sırada vaktinin büyük bir kısmını *Orhon Âbideleri, Kutagu Bilig, Tuhfetü'z- Zekiyye fi Lugati't-Türkiyye* ve *Lehce-i Türkiyye-i Memâlik-i Mısır* gibi Türk kültürünün bazı temel eserlerini hazırlamakla geçirir. Ancak maddi imkânsızlıklar ve rahatsızlıkları yüzünden bu eserleri yayımlaması mümkün olmaz. Henüz verimli olabileceği bir yaşta iken 18 Haziran 1904'te vefat etmiştir ve Erenköy'de Sahrayıcedit Mezarlığı'na defnedilmiştir. 1968 yılında kemikleri Feriköy'deki aile kabristanına nakledilir. Daha sonra adı Fatih'te Akdeniz Caddesi üzerindeki bir sokağa verilmiştir.

Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarda kendi kendini yetiştiren kişilerden biri olan Şemseddin Sami, roman ve tiyatro yazarlığından gazeteciliğe, lügatçilikten ansiklopedi yazarlığına kadar değişik alanlarda faaliyet göstermiş ve önemli eserler vermiş bir şahsiyettir. Elli dört yıllık hayatına tek başına bir insanın gerçekleştirmesi pek mümkün görünmeyecek sayıda eser sığdırmıştır.

Eserleri

1. Roman ve Piyesleri:

***Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat* (1289):** Latin harfleriyle ilk baskısı 1964'te AÜ. DTCF. Yayınları arasında çıkmış ve Sedit Yüksel tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra değişik yayınevleri tarafından defalarca basılmıştır.

***Besa yahut Ahde Vefa* (1292):** Şemseddin Sami'nin ilk tiyatro eseridir. Arnavut geleneğindeki Besa yemini üzerine kurulmuştur. Altı perdelik bir trajedidir. Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* piyesinden önce Osmanlı Tiyatrosunda temsil edilmiş olması bakımından önemlidir.

***Seydi Yahya* (1292):** Okuyucuya beş fasıldan ibaret facia takdim eden Seydi Yahya, Şemseddin Sami'nin yazdığı ikinci piyestir. Endülüs tarihine dönük bir oyundur. Oyunda İspanya'da Raze Kalesi'nin kuşatılması, Kale komutanının mücadeleleri sonunda Kale'nin hileyle düşürülmesi, komutanın zindana atılışı ve uzun yıllar sonra kurtuluşu konu edinilir.

***Gâve* (1293):** Şemseddin Sami'nin bir diğer tiyatro eseridir. Konusunu Firdevsi'nin *Şehname*'sinden alan Gâve, beş fasıldan ibaret faciadır. Şemseddin Sami'nin tiyatro eserleri, 2008 yılında Enver Töre tarafından *Şemseddin Sâmi'nin Tiyatroları: Besâ yahut Ahde Vefâ, Seydi Yahyâ, Gâve* adıyla yayınlanmıştır.

2. Sözlük ve Ansiklopedileri:

Kamûs-ı Fransevî (Fransızcadan Türkçeye, 1299, 1315, 1318, 1322), ***Kamûs-ı Fransevî*** (Türkçeden Fransızcaya, 1302), ***Küçük Kamûs-ı Fransevî*** (Fransızcadan Türkçeye, 1303), ***Kamûsü'l-A'lâm*** (I-VI, 1306-1316), ***Kamûs–ı Arabî*** (Arapçadan Türkçeye, cîm harfinin sonuna kadar, 1314-1315), ***Kamûs-ı Türkî*** (1-11, 1317-1318; tıpkıbasımı 1978; *Hayat Büyük Türk Sözlüğü* adıyla da yayımlanmış [İstanbul], *Temel Türkçe Sözlük* ismiyle genişletilmiş yayını Mertol Tulum başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanmıştır [I-III, İstanbul 1985]).

3. Tercümeleri:

Tarih-i Mücmel-i Fransa (Saint-Ouen'den, 1289), ***İhtiyar Onbaşı*** (Dumanoir-Ennery'den beş perdelik trajedi, 1290), ***Galatée*** (Florian'dan mitolojiye ait manzum bir oyun, 1290), ***Şeytanın Yâdigarları*** (F. Soulié'den macera romanı, 1295), ***Sefiller*** (V. Hugo'dan, 1297; metne sadakati dolayısıyla çok eleştirilen ve yarım kalan bu tercüme daha sonra Hasan Bedreddin tarafından tamamlanmıştır.), ***Robinson*** (Daniel de Foe'dan, 1302).

4. Cep Kütüphanesi Serisi:

Medeniyyet-i İslâmiyye (1296), ***Esâtîr*** (1296), ***Kadınlar*** (1296), ***Gök*** (1296), ***Yer*** (1296), ***İnsan*** (1296), ***Emsâl*** (1296), ***Letâif*** (1300), ***Yine İnsan*** (1303), ***Lisan*** (1303), ***Usûl-i Tenkîd ve Tertîb*** (1303).

5. Öğretici Eserleri:

Arnavutça Alfabe (1296), ***Küçük Elifbâ*** (1300), ***Arnavutça Gramer*** (1303), ***Tasrîfât-ı Arabiyye*** (1303), ***Yeni Usûl Elifbâ-yı Türkî*** (1308), ***Nev Usûl Sarf-ı Türkî*** (1308), ***Kavâid-i Sarfiyye-i Arabiyye, Kavâid-i Nahviyye-i Arabiyye, Usûl-i Cedîd Kavâid-i Arabiyye*** (1317), ***Tatbîkât-ı Arabiyye*** (1318).

6. Diğer Eserleri:

Himmetü'l-hümâm fî neşri'l-İslâm (1301), ***Hurdeçîn*** (1302), (İstanbul 1317), ***Ali b. Ebi Tâlib Efendimizin Eş'âr-ı Müntehabeleri ve Şerh ve Tercümesi*** (1318), ***Orhon Âbîdeleri, Kutadgu Bilig, et-Tuhftetü'z-Zekiyye, Lehce-i Türkiyye-i Memâlik-i Mısır, Kırâat-ı Türkiyye, Nev Usûl Nahv-i Türkî, Müntehabât-ı Arabiyye, el-Muallâkâtü's-Seb'a, Kavâid-i Nahviyye ve Sarfiyye, Zübde-i Şehnâme*** adlı telif ve tercüme eserleriyle bir piyes müsveddesi olan ***Vicdan Muhasebesi*** yayımlanmamıştır.

“TAAŞŞUK-I TAL’AT VE FİTNAT” ÜZERİNE

TANZİMAT'ın ilanından sonra yeni bir medeniyet ve kültür sahasına yelken açan Türk edebiyatının, kendi kendini yetiştiren ve nesir türünde önemli eserlere imza atmış yazarı Şemseddin Sami'nin tek romanı olan *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, aynı zamanda Türk edebiyatının da Batı tarzı ilk telif romanı olarak kabul edilmektedir.[1] Eser ilk önce 1872'de fasiküller halinde, daha sonra da kitap olarak yayınlanmıştır.[2] Latin harfleriyle

---

[1] Sedit Yüksel, *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1979, s. IV; Abdullah Uçman, "Şemseddin Sâmi", *DİA*, C. 38, s. 521; Nurettin Albayrak, "Yeni Türk Edebiyatında İstanbul", *DİA*, C. 23, s. 293; Azmi Bilgin, "Şemseddin Sami'nin Edebiyatla İlgili Eserleri ve Görüşleri" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, Sayı 22, s. 40; Robert P. Finn, *Türk Romanı İlk Dönem: 1872-1900*, (Çev. Tomris Uyar) Bilgi Yayınevi, Ankara 1984, s. 17.

[2] Eserin neşri, ilk olarak *Hadika* gazetesinin 5 numara ve 13 Ramazan 1289 (14 Kasım 1872) tarihli sayısında *"Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat unvanıyla bir zâtın tertîb ettiği hikâye gâyetle güzel, güzel ve eğlenceli olduğu gibi emr-i izdivâc ve ahlâka dâir pek çok nesâyihi dahi şâmil olmakla bu defa birinci cüz'ü tab' olunarak iki kuruş fiyat ile Baraka'da ve Bahçekapısı'nda Hasan Ağa ve Çemberlitaş'ta Celîl Ağa ve Hakkâklar'da Ahmed Efendi'nin dükkânları ile ekser kıraathanelerde ve gazete müvezzilerinde satılmaktadır."* ilanıyla duyurulmuştur. Daha sonra bu ilan hemen hemen aynı ifadelerle adı geçen gazetenin 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralı ve 15, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 29 Ramazan 1289 tarihli sayılarında ve *Basiret* gazetesinin 17, 19 ve 21 Ramazan 1289 tarih ve 781, 783, 785 numaralı sayılarında yayınlanmıştır. Yalnız *Basiret* gazetesindeki ilanda "pek çok nesâyihi" ifadesi "pek çok iber ve nesâyihi"; "Ahmed Efendi", "Tophaneli Ahmed Efendi" şeklinde geçmekte; ilanın sonu "…satılmaktadır." şeklinde değil "… satılmakta ve eczâ-yı sâiresi peyderpey basılmaktadır." ifadeleriyle bitmektedir. 10 Şevval 1289 tarih ve 21 numaralı *Hadika* gazetesinde ise eserin ikinci cüzünün basıldığı "Bu hikâye-i latifenin ikinci cüzü dahi tab' olunduğunu kârilerine (erbâb-ı mütâlaya [27. sayıdan itibaren]) ihtâr ederiz." ifadeleriyle duyurulmuş; aynı ilan 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30 Şevval 1289 tarih ve 22-35 numaralı gazete baskılarında tekrar etmiştir. 13 Şevval 1289 tarih ve 801 numaralı *Basiret* gazetesinde ise ikinci cüzünün basıldı ilanı "Gâyetle güzel ve eğlenceli ve ibret-nümâ hikâye" ifadesiyle duyurulduktan sonra cüzlerinin fiyatı ve satıldığı yerler yazılmış, üçüncü cüzünün de basılmakta olduğu bildirilmiştir. Aynı ilan 15, 17, 20, 24, 27, 29 Şevval 1289 tarih ve 802, 804, 807, 810, 813, 814 numaralı baskılarda yayınlanmıştır. Üçüncü cüzünün baskısı 1 Zilkade 1289 tarih ve 36 numaralı *Hadika* gazetesinde

ilk baskısı ise 1964 yılında Sedit Yüksel tarafından hazırlanmış,[3] daha sonra birçok yayınevi tarafından değişik yıllarda yayınlanmıştır.

Otuz altı bölümden meydana gelen ve Aksaray'da bir evin odasında başlayan roman, aslında içerisinde iki aşk hikâyesini barındırmaktadır. Tal'at'ın annesi olan Saliha Hanım, okul sıralarındayken tanıyıp sevdiği ve okuldan ayrılıncaya kadar görüşüp arkadaşlık ettiği, türlü maceralardan sonra evlenebildiği Rıfat Bey'le başından geçen aşk öyküsünü romanın ilk bölümlerinde Ayşe Kadın'a anlatır. Ayşe Kadın, gençliği esaret altında geçmiş, Tal'at'ın doğumundan iki yıl önce Saliha Hanımların evine yerleşmiş Arap kökenli bir kadındır. Bu iki kadının gözbebeği, evin tek erkeği Tal'at ise devlet dairesinde çalışan bir gençtir.

Annesine göre "*zamanının diğer gençlerine pek benzemeyen*" Tal'at'ın, son yıllarda tütün içme alışkanlığı ortaya çıkmıştır. Bir gün iş çıkışı evine dönerken her zaman uğradığı tütüncü yerine "*Herkes buna rağbet ediyor, bunun tütünü nasıldır ki?*" diyerek yanaştığı Hacı Mustafa'nın (Hacıbaba) dükkânının önündeyken gözleri rastlantı eseri yukarıda, cumbada oturan bir kız görüntüsüne takılır. Saliha Hanım'la Ayşe Kadın'ı meraklandıran Tal'at'ın dalgın ve düşünceli hâlinin aslında sebebi de bu kızdır.

Cumbada oturan kız, Hacıbaba'nın yıllar önce evlendiği bir kadının tek kızı, bu tütüncünün de üvey kızı olan Fitnat'tır. Üvey babasının dışarıya gezmeye çıkartmadığı; komşu kızlarla bile -yoldan çıkartacaklar diye- görüşmesine izin vermediği bu kız, gününü kafes ardında oturarak geçirmektedir. Fitnat'ın oturup konuşabileceği sadece birkaç kişi vardır:

"Bu hikâye-i latifenin üçüncü cüzü dahi tab' olunduğunu erbâb-ı mütâlaya ihtâr ederiz." cümlesiyle duyurulmuş, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29 Zilkade 1289 tarih ve 36-56 numaralı gazete baskılarında tekrar etmiştir. Yine *Basiret* gazetesinde de üçüncü cüzünün basıldığı 1 Zilkade 1289 tarih ve 816 numaralı baskısında ikinci cüzünün ilanındaki ifadelerle duyurulmakta; 4, 6 Zilkade 1289 tarih ve 819, 820 numaralı gazete baskılarında ilanın tekrar edildiği görülmektedir. *Hadika* gazetesinin 14 Safer 1290 tarih (13 Nisan 1873) ve 59 numaralı baskısında ise *"Bu hikâye-i latifenin beşinci cüzü dahi tab' olunduğunu erbâb-ı mütâlaya ihtâr ederiz."* denilmektedir. Bu ilandan kitabın baskısının yapıldığı halde tefrika edilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü baskıya hazırlamak için İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesinden temin ettiğimiz ilk basım kitabın üzerinde, basım yılı olarak 1289 (1872) tarihi bulunmaktadır.

[3] Bk. Sedit Yüksel, *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964.

Üvey babası Hacı Mustafa, onun analığı Emine Kadın ve haftada birkaç gün evlerine gelip Fitnat'a nakış dersleri veren Şerife Kadın.

Nakış öğretmeni Şerife Kadın, Fitnat ile her zamanki gibi nakış çalışmasını tamamladıktan sonra başka öğrencilerine de uğramak üzere evden çıkarken evin önünde sevdiği kıza nasıl ulaşabileceğini düşünen Tal'at'ın gözüne ilişir. Kendisini bir süre takip eden Tal'at böylece kadının evini öğrenir. Fitnat'a ulaşabilmenin tek yolunun Şerife Kadın'dan geçtiğini anlayan Tal'at'ın aklına gelen ilk fikir, kız kılığına girerek Şerife Kadın'dan nakış dersleri almak suretiyle ona yaklaşmak olur. Kılık değiştirmek için en uygun yer olarak Şehzadebaşı'nda zaman zaman kiraya verdikleri ve o sıralarda boş olan evlerini düşünür. Kadın kılığına girmek için gerekli malzemeleri satın alan Tal'at; takma saçı, kadın elbisesi ve yemenisi ile Râgıbe adını verdiği kıza dönüşür.

Râgıbe, Şerife Kadın'a bir müderris kızı olduğunu, okuma yazmayı çok iyi bildiği halde dikiş nakıştan hiç anlamadığını ve bunu öğrenmeye vakti olmadığını söyler. Bu durum Şerife Kadın'a garip gelse de birkaç günden sonra Râgıbe kılığındaki Tal'at'ı sever ve Fitnat'a, okuldan alındığı günden beri hayalini kurduğu okuma yazma dersini verecek en uygun kişi olarak Râgıbe'yi düşünür. Fitnat'ın üvey babası Hacıbaba'nın şartlarına uyan, Fitnat ile arkadaşlık etmesi için aklı başında bir arkadaşı sonunda bulmuştur. Bu haber Fitnat'ı çok sevindirir ve heyecanlandırır. Tal'at da isteğine ulaşmıştır. Sonunda buluşacakları gün gelir. Fitnat, Râgıbe'yi görüp sevdiği Tal'at'a benzetir ve "kardeşi olmalı" diye düşünür. Kız kıyafetindeki Tal'at da kendini tanıtırken bir erkek kardeşi olduğunu söyler.

Günler geçtikçe, Râgıbe nakış öğrenmeye, Fitnat ise daha iyi okuyup yazmaya başlar. Ancak bu iki gencin birlikte geçirecekleri mutlu günler uzun sürmeyecektir. Tanışmalarına vesile olan Şerife Kadın, Üsküdar taraflarında bir konaktaki cariyelere de nakış öğretmektedir. Bir gün evin sahibi olan ve yıllar önce eşini kaybedip bir daha evlenmemiş Ali Bey'e, kendisine evlenmesi için uygun bir kız bulduğunu söyleyerek Fitnat'ı tavsiye eder. Başlangıçta bu fikri sevimli bulmayan Ali Bey, Şerife Kadın'ın bu kızı tarife başlamasıyla birdenbire heyecana kapılır; çünkü sayılan özellikler yıllar önce yitirdiği ve acısını hâlâ hissettiği eşi Zekiye Hanım'a adeta birebir uymaktadır. Böylece Ali Bey'i de Fitnat ile evlenebilmenin heyecanı sarar.

Şerife Kadın, Hacıbaba'ya da durumu açar; varlıklı ve genç bir adam olduğunu, kızının bu evde rahat edeceğini söyler. Hacıbaba ise kızı bir an evvel evlendirip kızın sorumluluğundan kurtulmak ve onun da iyi bir yere gidip rahat etmesini sağlamak istediğinden evlilik fikrine olumlu yaklaşır. Fakat Şerife Kadın'ın bu çabası mutlu bir evlilikten daha çok, bir felaketi beraberinde getirmek üzeredir; çünkü kaybettiği eşine bu kadar benzeyen kız (Fitnat), Ali Bey'in öz kızıdır.

Kendisine müjdeli bir haber olarak evleneceği söylenen Fitnat; büyük bir üzüntüye kapılır, düşer bayılır, durmaksızın ağlar. Kendisi için bir kara haber olan bu fikre ne kadar karşı çıksa hatta başkasını sevdiğini söylese de büyüklerinin kararı değişmez. Ertesi gün Râgıbe kılığında gelen Tal'at'a durumu açıklayan Fitnat, günlerdir nakış işleyip ders çalıştığı, bilmediği bir sebeple içinin ısındığı Râgıbe'nin aslında sevdiği Tal'at olduğunu öğrenir; ancak tam buluşmuşken ayrılmaları kaçınılmaz hale gelen sevgililerin ortak kararı; büyükleri ikna etmek, bu mümkün olmazsa intihar etmek olur. Bu acı dolu buluşmanın ardından hummaya yakalanarak hastalanan Tal'at, bir süre Fitnat'la görüşemez. Ancak bir zaman sonra Şerife Kadın ile Fitnat'a mektup gönderir. Bir süredir sevdiğinden haber alamayan Fitnat, bu mektupla Tal'at'ın hayatta olduğunu öğrenerek sevinir. Ayrıca Hacıbaba ile Şerife Kadın da bu arada Fitnat'ın üzüntüsünü engellemek, sağlığına halel getirmemek maksadıyla evlilikten vazgeçtikleri yalanını söylerler. Fitnat da Tal'at'a cevabi mektubunda bunu bir müjde olarak duyurur. Ancak Fitnat, Ali Bey'le haberi olmadan, hileli bir biçimde nikâhlanmıştır.

Hacı Baba ve Emine Kadın, evlendiğinden habersiz olan Fitnat'a, hava değişimi olsun diye Üsküdar'da Hacıbaba'nın tanıdığı bir zenginin konağının boş olduğunu ve orada ailece bir iki aylık bir tatil geçirecekleri yalanını söyleyerek kocasının evine götürme niyetindedirler. Başına geleceklerden habersiz olan Fitnat, bu yazlık işini pek istemese de bu fikre karşı çıkmaz. Şerife Kadın vasıtasıyla Tal'at ile oradan haberleşebileceğini düşünmektedir.

Bir gün "*Sayfiyeye gidiyoruz.*" diyerek kandırdıkları Fitnat'ı, Üsküdar'a, Ali Bey'in konağına götürürler. Başına gelmek üzere olanı son anda anlayan Fitnat baygınlık geçirir. Kendine geldikten sonra sürekli ağlayan ve yeni eşine son derece soğuk davranan Fitnat, günden güne zayıflayarak eski güzelliğini kaybetmektedir. Ali Bey ise bu duruma son derece üzülürken genç kızın kendisinden sürekli kaçmasına da anlam

verememektedir. Kendisini sevmediğini anladığı genç karısının, kendinden geçmiş haldeyken sayıkladığı "Tal'at" adını duyunca bu kızla evlenmekle ona büyük bir kötülük yaptığını anlar. Fakat o da Fitnat'ı tarifsiz biçimde sevmektedir ve vazgeçip geçmeme ikileminde kalsa da Fitnat'ı kendisine razı etme düşüncesi galip gelir. Fitnat ise bu sırada kendisine yardımcı olan bir halayık vasıtasıyla Tal'at'a bir mektup gönderilmesini sağlayarak onu durumundan haberdar eder. Ölmeden önce son bir kez kendisiyle görüşmek isteğini dile getirerek bulunduğu yeri bildirir.

Bir gün Ali Bey, Fitnat'la konuşmak için yanına gider. Bu sırada Ali Bey'in davranışları ve kendisine dokunma çabası, Fitnat'ın şuursuzca kıpırdanmasına hatta deliye dönmesine neden olur. Kısa süreli bir boğuşmanın ardından Ali Bey'in elinde Fitnat'ın boynundan ipi kopan bir muska kalmıştır. Fitnat'ın öfkesinden kaçarak kendi odasına giden Ali Bey, elinde tutmakta olduğu muskayı bilinçsiz biçimde açar. İçinden çıkan kâğıdı okuduğunda Fitnat'ın yıllardır boynunda taşıdığı şeyin bir muska değil yıllar önce ölen annesinin Fitnat'a bıraktığı bir mektup olduğunu görür ve anlar ki mektubun muhatabı olan Fitnat kendi öz kızıdır. Ali Bey, aklına durgunluk veren bu haberi öğrenince kendinden geçip bayılır. Kendine gelir gelmez Fitnat'ı görmek hatta kucaklamak için odasına koşar. Fakat az önce yaşadığı üzüntü ve sarsıntı verici olayın etkisi altında kalan Fitnat, midesine sapladığı çakıyla intihar etmiştir. Bu feci manzara karşısında neye uğradığını anlayamayan Ali Bey'in bağrışmaları üzerine bütün ev ahalisi odaya doluşur.

Bu sırada Fitnat'ın mektubu eline yeni ulaşan ve hasta yatağından kalkıp Râgıbe kılığında konağa gelen Tal'at kapıda belirir. Sevdiğini yerde yatar halde görünce hemen koşarak boynuna sarılır. Tal'at'ın varlığını ölüm döşeğinde sezen Fitnat, son gücüyle sevdiğinin adını söyler söylemez can verir. O sırada herkes feryatlar etmeye başlar, Tal'at da hasta haliyle bu duruma dayanamaz ve o da sevdiğinin başında can verir. Yıllardır haberdar bile olmadığı kızına ve müstakbel damadına kavuşan Ali Bey'in aynı anda felakete dönüşen mutluluğu, aklını yitirmesine sebep olur. Konakta ne yaptığını bilmez halleriyle bir odaya kapatılır ve altı ay sonra bir sabah odasında ölü bulunur.

Üst üste meydana gelen bu kadar felaketin ardından daha fazla dayanacak gücü kalmayan Saliha Hanım, ağlamaktan iki gözünü de kaybeder. Fitnat'ın dadısı Emine Kadın ise aynı haftanın içinde üzüntüsünden vefat eder.

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat; mesnevi edebiyatından meddah hikâyelerine, piyesten romana savrulan çizgisiyle bir geçiş dönemi eseri kimliği taşımaktadır. Klasik Türk edebiyatındaki ikili aşk mesnevilerinin biçim özelliklerini bir kenara bırakıp bu mesnevilerdeki olay ve motifler göz önüne alındığında söz konusu romanın bu tip mesnevilerle büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir.[4] Örneğin mesnevilerdeki kahramanların doğumu ve yetişmeleri olayı hem Tal'at hem de Fitnat için daha gerçekçi bir düzeye çekilmiş biçimde roman kurgusunun içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Yoksa romanın hemen başında Tal'at'ın annesi Saliha Hanım ve Rıfat Bey'in evliliğe giden hikâyesinin romanın kurgusuyla doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır ki bu hâliyle yazarın vermek istediği mesajları iletmek kastının dışında, bu bölümler anlamsız kalmaktadır. Aynı biçimde Fitnat'ın doğumu da, babasının haberi olmadan doğması; daha bebekliğinde, yaşına girmeden annenin ölüp üvey baba elinde yetişmesi gibi kahramanı ilerideki olaylara hazırlayan ilginçlikler içerir. Kahramanların âşık olması da klasik Türk edebiyatındaki mesnevileri andırır biçimde cereyan eder. Tal'at tesadüf eseri girdiği tütüncü dükkânından bir cumbanın ardındaki belli belirsiz bir kız silüetine âşık olur; tesadüf ki bu kız da aslında ona ilgi duymakta ve sevmektedir. Bu hâliyle gerçekleşen aşk; mesnevilerdeki rüyada görüp, resmini görüp veya güzelliğini duyup âşık olma takdiminden çok da farklı değildir. Hatta Ali Bey'in de Fitnat'ı görmeden sadece Şerife Kadın'ın anlatımıyla ona âşık olması, bu çerçevede değerlendirebilir. Klasik mesnevilerde görülen "*sevgililerin buluşma ve ayrı düşmeleri*" olayı; romanda Tal'at'ın, Râgıbe kılığına bürünmesiyle gerçekleşir. Her ne kadar Fitnat'ın, sevdiğiyle birlikte olduğundan haberi yoksa da erkek kardeşine çok benzettiği Râgıbe'nin varlığıyla Fitnat açısından da bir kavuşma söz konusudur. Ancak bu kavuşmanın ardından gelecek ayrılık, sürekli bir ayrılık olacaktır.

Yine klasik mesnevilerde görülen "*kavuşmayı engelleyen olaylar*" bu eserde şahıslar biçiminde karşımıza çıkar. Romanda kavuşmayı engelleyen kişilerden ilki Fitnat'ın üvey babası, Hacıbaba'dır. Kızını hiç dışarıya çıkarmayan hatta yaşıtlarıyla ve komşularıyla bile görüşmesine izin vermeyen Hacıbaba, Tal'at'ın Fitnat'a kavuşmasının önündeki ilk

[4] Bu bölümde, klasik Türk edebiyatındaki mesnevilerde görülen olay ve motifler için İsmail Ünver'in *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*'inde yer alan "Mesnevi" yazısından faydalanılmıştır. Cilt: LII, Sayı: 415-416-417 Temmuz, Ağustos, Eylül 1986, s. 451-457.

TAAŞŞUK-I TAL'AT VE FİTNAT

Muharriri

Ş. S.

Tab'a-i ûlâ

İstanbul

Bâb-ı Âlî karşısında
El-Cevâ'ib Matbaasında tab' olundu.
1289

TAAŞŞUK-I TAL'AT VE FİTNAT[1]
Elif. Feth-i Kelâm[2]

Aksaray'da ufacık bir oda. Tantanalı[3] değil, ancak pek temiz döşenmiş bir odada, yüzünde bir hüsn ü ânın[4] harâbeleri nümâyân[5] elli elli beş yaşında bir kadın, minder üstüne oturup bir şey dikiyor idi. Gözü dikişte, eli iğnede, lâkin zihni başka yerde olup bir şey düşünüyor. Ve düşündükçe mahzun[6] ve mükedder[7] olur gibi görünüyor idi. Biçare ihtiyarlar, geçmiş şeyleri hatırlarına getirdikçe mahzun olurlar. Çünkü ömürlerinde geçirmiş oldukları meserret[8] günlerini andıkları vakitte o günlerin bir daha avdet[9] etmeyeceğine teessüf[10] ederler. Ve çekmiş oldukları kederleri yâd ettiklerinde, gönüllerinin yaraları tazelenir. Bu kadının karşısında on sekiz, on dokuz yaşında, yüzünde hâlâ tüy toz[11] yok, gayetle güzel, gecelik esvâbıyla[12] giyinmiş bir nev-civân[13] oturup, başını eline dayamış ve yastığın üzerinde bir kitap açmış. Fakat gözlerini kitaba değil, karşısındaki duvara dikip derin derin düşünmeğe varmış ve hayran hayran bakakalmıştı. Minderin karşısında, bir sandalye üzerinde, ne yaşta olduğunu fark

---

1 Talat ve Fitnat'ın Aşkı.
2 Söz başı.
3 Gösterişli, şatafatlı.
4 Güzellik.
5 Görünen.
6 Hüzünlü.
7 Kederli.
8 Sevinçli.
9 Geri dönme, gelme.
10 Üzülme.
11 Kelime metinde açık bir biçimde "toz" olarak yazılmışsa da kendisinden önceki kelimeyle birlikte, ikileme hâlinde "tüy tüs yok" olarak okunması daha uygun olacaktır.
12 Elbise.
13 Yeni delikanlı olmuş.

edemem lâkin ihtiyarca görünür bir Arap karı oturup, yüzünü iki eline ve dirseklerini dizlerine dayatmış ve bir büyük hayret ve taaccüple[14] gözlerini kadından oğlana ve oğlandan kadına gezdirir idi. Kadın, Arap'ın bu türlü bakışını yan gözle gördüğü gibi, başını kaldırıp, Arap'ın yüzüne bakar. Arap ise renk vermemek için gözlerini kapıya doğru çevirip tavana doğru kaldırmağa, velhasıl[15] kadının ve oğlanın yüzüne bakmamağa mecbur oldu. Kadın o vakit yüzünü civâna çevirip öyle dalmış olduğunu gördüğü gibi:

- Oğlum Tal'at, ne oldu sana bugün? Âdetin üzere okuduğun şeylerden bize de bir şey söylesen â! Baksan â, dadı onun için bekliyor. Hem de dadı çok merak etti o hikâyenin sonunu dinlemeğe, işte bir saat var ki bir sana bakıyor ki başlayasın, bir bana bakıyor ki sana söyleyeyim. Lâkin kendisi söylemeğe utanıyor, dedi.

Dadı, sandalye üzre bir hareket ederek,

- Ha, ha, boyuk hanim eyi söyler, ben şok ister o hikâye dinlemak. Şok gozel hikâye… Amma bakar ki, hanim dikmeğe dalmiş, bey düşünmeğe varmiş; ben de sukut[16] eder durur. Kuşluk işun hazır yimak var. Ahşama yabacak amma vakit var bende…, diyerek, sözü uzatır.

Tal'at Bey, Arap'ın manasız sözlerini dinlemeyip,

- Ah anneciğim, bilmem ne oldum, bugün keyfim yok, dedi.

- Allah'a emânet, oğlum nen var?

- Bir baş ağrısı, bir sersemlik, bir…

- Vah!.. Vah!.. Oğlum, hastalık şakaya gelmez, kendini bir hekime göstermelisin.

- Aman boyuk hanim, bu hakimlar[17]. Baş agrisi hakim eyi yabmaz, okutmali ha. Baş eyi olmak ister, baş agrisi gitmak ister. Okutmali, ha ne yâ hanim. Geşen[18] sene bana nasil sitma geldi! Uş ay sitma… Hakim gelür gider, hab verir; hem ne hab! Zehir! Şok defa boğazıma galdi. İlâhi yârabbi! Ne şakdi[19] ben o hab ile, hab âdemi eyi eder mi? Hab sitmaya ne yabar? Sonra Allah razı olsun, bizim abla galdi, beni gordi tanamadi; o kadar ben zaîf oldi. Benim boyun

[14] Şaşkınlıkla.
[15] Özetle, kısaca.
[16] Sessizlik.
[17] Hekim, doktor.
[18] Geçen.
[19] Çekti.

ip gibi oldi… Abla aldi habı, attı pencereden… Beni aldi, Kocamustafabaşa'ya geturdi. Orada bir herif var, ama onun nefesi menşur! Heb İstanbul ona gider. Amma sitma, yalniz sitma eyi eder o. Baş ağrisine, başka şeye karişmaz. Beni okudi, bağladı. İşte bağ hâlâ kolumda duruyor. Hiş[20] o vakıttan beru ben sitma görmedi.

- Â, dadı! O şeyleri sen ben inanırız şimdiki gençler inanmaz. Boşuna yorulma.

- Â! Ona kim inanmaz? O her kimi okudiysa eyi etti. O, kıtabla, heb kıtabla, kıtabdan okumuş ama nefesi de var. Ha, herkes okur ama nefes başka şey.

Dadı nefese dâir ne kadar söylese doymaz. Lâkin ko söylesin! Sâliha Hanım, bu türlü itikâda[21] çok müptela[22] olmadığından, Arap'a, yukarıdaki cevabı verdikten sonra ne o ve ne Tal'at Bey, dadının laklakıyatına[23] kulak asmayıp, biribiriyle söyleşmeye başladılar.

- Bugün kaleme[24] gitme oğlum. Ayşe Kadın'ı eczahâneye gönderelim bir hekim bulsun getirsin.

- Aman vâlideciğim, çok ehemmiyet verdiniz. Bir şeyim yok. Kaleme gittiğim gibi açılırım. Ne hekime iktiza[25] kalır, ne bir şeye.

Tal'at Bey kalkıp giyinmeğe gider, giyinirken yüz bin hülya zihnine gelir geçer.

Bâ. Hasbihâl[26]

Ayşe Kadın Tal'at Bey'in gitmesiyle beraber, Sâliha Hanım'a yaklaşıp:

- İşte hanim, ben sana her gun soyler. Maşallah!. Allah'a emanet, şocuğun yigirmi yaşına vardi. Şimdi evlendirmeli. Eve galin geturmeli. Allah hıfz[27] eyleye, şocuğu aldadup da bir yere iş güvesi alular ise biz ne yabar? Bir evde iki ihtiyar kadin. Galin evin şenliğidir. Bu şocuğu evlendirelim, dedi.

---

20 Hiç.
21 İnanış.
22 Tutkun, düşkün.
23 Boş konuşma.
24 Devlet dairesi.
25 Gereklilik.
26 Görüşüp dertleşme.
27 Saklama, koruma.

- Yok yok dadı, korkma! Benim Talat'ı görmez misin, ne kadar usludur? Beni ne kadar sever. Hiç o beni bırakıp iç güveysi olur mu? Hiç sen ona merak etme. O benim bileceğim şeydir. Tal'at daha çocuk. O yaşta çocuğu evlendirmek hatadır.

- Âh hanim, bu İstanbul fena. Kızlar, hanimlar incecik birer yaşmakla[28] çikar, gezar. Gozel şocuk gorur, âşnâlık[29] eder. Şocuk da ne kadar olsa şocuk, aldanur da ben korkar, hanim. Ben şok korkar. Bugun Tal'at Bey şok duşunur. Hasta değil ha! Ben sana soyler hasta değil. Ama başinda sevda var. İşte ben bunu hanima soyler. Yine sen bilur; ben boyla anlar.

- Â, dadı. Sen de söylediğini bilmezsin. Gaybdan[30] haber vermek istiyorsun. Oğlum öyle şeylere aldanmaz. Yok yok, Tal'at'ım usludur. Ah, çok hoşnudum oğlumdan! Allah bağışlasın. Zamane gençleri gibi değil. Âh! Merhûm pederi can çekişir iken Tal'at'ı iki gözünden öpüp bana, *"İşte bu çocuğa beraber terbiye verecek idik. Lâkin ne çare, bana kader müsaade etmedi; bunun terbiyesi sana kaldı. Tekâsül[31] etme!"* diyerek, bir eli çocuğun yüzünde ve diğer eli benim elimde olduğu halde teslîm-i can eyledi. Tal'atçığım o vakit altı yaşında idi. Biçare pederi ne kadar sever idi. Zavallı, hasret gitti. Daima Cenabıhakk'a dua eder idi ki, *"Bu çocuğu terbiye edip okutmak için hiç olmazsa çocuk yirmi yaşına varıncaya dek bana ömür ihsan eyle!"* Ne çare kaderi öyle imiş. Nur içinde yatsın! Hele bin kere hamd olsun, Tal'atçığım pederinin istediği üzere terbiye olundu. Âh dadı, Allah'a şükredelim, böyle çocuk İstanbul'da nâdir bulunur yahut hiç bulunmaz. Sorsan â bir defa, komşuların çocukları böyle mi? Her gece evlerine gelirler mi?

- Allaha amanet, Allah bağişlasun, ben onu demez. Ama bizim memlakatta şocuk on beş on alti yaşında evlenur. Heb boyle. Bu İstanbul'da otuz yaşında, kırk yaşinda evlenur. Tal'at Bey şimdi kaş yaşindadir?

- İşte şimdi Nisan çıksın, Mayıs'ın beşinde on dokuza basar.

- Maşallah! Vakti gaşmiş. Bizim memlekatta ola idi, dört sene evvel evlenur. Âh hanim, nasıl gaşiyor zaman! Nasıl gaşiyor zaman! Su gibi gaşiyor zaman! Ben galdi, iki sene gaşdi, Tal'at Bey doğdi.

---

[28] Başla beraber yüzü, ağzı kapatan örtü.

[29] Tanışıklık.

[30] Bilinmeyen.

[31] Tembellik, ihmal.

- Demek olur ki senin geldiğinden sekiz sene sonra ben dul kaldım.

- Ya…

- Tal'at'ın babasını iyi bilirsin öyle ise.

- Nasil bilmez? Rahmet canina, şok eyi âdem idi. Âh melek gibi âdem! Hiş bir vakit bana bir fena soz soylemedi. Kaş sene oldi şimdi hanim ben galdi?

- İşte, yirmi bir sene oluyor.

- Yirmi bir sene!!! Âh yârabbi! İhtiyar oldi gitti.

- Kaç yaşında varsın acaba Dadı?

- Ne bilur ben hanim. Ben ufak kız idi. Memlakatta ana var, baba var, karindaş, boyuk kız karindaş, ev dolu benim. Bir gun ben başka kızlar beraber seyre şikdi. Kasabadan uzak, uş saat, dört saat uzak… Orada uş âdem galdi. Ecderha gibi at binmiş. Uzun sungu elde. Bizi aldi. Ama aldatti bizi, anaya gider, babaya gider, dedi. On gun, on beş gun gittik, Misr'a galdik! Ah Misr! Boyuk kasaba, gozel. Başka kız Misr'da satti. Beni aldi, gamiye kodi, Tunus'a geturdi. Tunus da gozel kasaba. Âh, Tunus'ta beni satti! Bir afandi aldi. Boyuk afandi. Boyuk saray var, iki yuz halayık Arap… Bayaz… Uşak, kul şok… Atlar ne kadar… Ne kadar… Kırk sofra, elli sofra kurilu her gun. Orada yirmi sene oturdi ben. Sonra azâd[32] oldi. Buraya galdi. Şimdi kaş sene oldi, hanim aman?

- Pek iyi, yirmi sene Tunus'ta oturdun, yirmi bir sene de burada, oldu kırk bir. Seni esir tuttukları vakitte kaç yaşındaydın?

- Ah hanim, ben ne bilecek? Ben kiz idi. Ufacik bir kiz. Memlakati az hatırlar. Ama baba, ana beni şok sever o vakit. Bana gerdanlik yabmiş, küpe yabmiş, bilezik yabmiş. Heb gumuş, bayaz. Şok zengin var bizim memlakatta… Şok mal, deve, koyun, ne kadar… Ne kadar… Ama bu koyun gibi dagil. Buyuk koyun bizde. Dört okka[33], beş okka sud, bir koyun.

- Demek olur ki tahminen on, on bir yaşında olacak idin.

- Ha ha, oyle. On, dokuz, on bir ne bilur?

- Öyle olduğu hâlde elli, elli iki yaşında olacaksın dadı. Lâkin göstermiyorsun. Genç gibi görünüyorsun. Maşallah, kuvvetin de var.

---

[32] Hür, serbest.

[33] 1283 gramlık eski bir ölçü.

- Şukur, şukur; amma ihtiyar ben şimdi hanim. Elli yaşinda! Ah ne yabalim, Allah iman bağişlasun! Mezara iman ile gitsin yârabbi! Âh, bu dünya ruya gibi gaşiyor! Âhiret bakî[34]. Biz dünyaya dalar, Nekir Munkir'i[35] unutur… Âh, âh yârabbi! Ne cavab verecak biz sana!

Dadı, hiçbir defa yaşını hesap etmemiş olmakla, kendini genç bilirken elli elli beş yaşında olduğunu anladığı gibi me'yus[36] olup, kendi kendine, *"Elli sene! Âh, elli sene! Ne vakit gaşti!"* diyerek içini çekmeye ve dualar okumağa ve hanım yine dikişe başladı. Tal'at Bey kapıdan girip:

- İşte ben gidiyorum anne, diyerek annesinin elini öptü.
- Nasılsın oğlum, baş ağrısı hafifleşti inşallah?
- Demin gibi değil.
- Oh, hamd olsun.

Cim. Keyfiyet-i İzdivâc[37]

Tal'at Bey çıkıp gittiği gibi dadı elli yaşını, mezarını, Nekir'i, hepsini unutup bu cihetle[38] söze başladı:

- Gal, hanim bana bir karre gonul yab. Şu şocuğu evlendiralim; bir galin eve geturelim. Âh ganc âdem başka. Tal'at Bey burada, o güler; Tal'at Bey gider, ev cehennem olur, sen ihtiyar, ben ihtiyar. İhtiyar gulmez ki. Âh, ihtiyar ne gulsun! Bugun burada, yarin mezarda… Âh, ben de ihtiyar! Elli yaşında âdem ihtiyar değil mi? Onun işun, ben gorur başimda bayaz saş şok. Â bugun baş taradim, şok bayaz saş duşdi!

- Ey, ne yapalım dadı? Gelinler çarşıda satılmaz ki, çıkıp bir gelin satın alalım. Her şeyin vakti, saati var.

- Aa!.. Nişun? Heb âlem nasıl yabar, biz de oyle yabar. Sen faracayi al, ben de başortisi alur, bugun bir mahalle, yarın bir mahalle gazer, gorur. Kiz bagandi, alur.

- Â! Dadı, şimdi beni kızdırırsın. Yirmi bir sene var, beraber yaşıyoruz, tabiatımı anlamadın mı? Hiçbir defa sormadın. Merhum

---

34 Sonsuz.
35 Mezardaki sorgu melekleri.
36 Umutsuzluk.
37 Evliliğin durumu.
38 Bu biçimde.

kocam beni öyle mi almıştır? Ben bir kızı bir kere görmekle ne tanıyacağım? Çehresini bile anlayamam. Sonra gelin yalnız güzel mi olmak lazım? Ben bir kız akıllı olmadıkça, afife[39] olmadıkça, tabiatı iyi olmadıkça, ben hiç onu kendime gelin yapar mıyım? Sonra, benim beğendiğimi, senin beğendiğini oğlum beğenir mi bakalım? Hep âlem nasıl yaparsa biz de öyle yapalım, diyorsun. Lâkin görmez misin ki halkın çoğu bugün evlenir, yarın kocası karısını yahut karısı kocasını bırakır. Bin türlü rezalet olur. Olacak â, görmedik bilmedik bir kız alırlar, hiç sormaksızın bilmediği bir kocaya verirler. Acaba çocuk o kızla imtizaç[40] edecek mi? Beğenecek mi? Sevecek mi? Kız da onu isteyecek mi? Babası, anası buralarını hiç düşünmüyorlar.

- Kiz ne bilur, şocuk ne bilur? Onlar câhil. Baba, ana onlara nasil emreder, onlar oyle yabar.

- Â! Yok dadı, öyle değil… Baba, ana, evlâtlarının iyiliğini isterler değil mi?

- Hâ, oyle ya. Ana var ki kendi avlâdina fenalık ister? Allah esirga!

- Hâ, öyle olduğu vakitte baba, ana, evlâtlarına nasıl iyi olur ise öyle yapmalıdırlar. Koca karısıyla, karı kocasıyla ömür geçirecekler. Ev idare edecekler. Evlâtları olacak, büyütecekler, terbiye verecekler. Birbiriyle sevişmedikçe, imtizaç etmedikçe nasıl olur? Bu bir gün değil, iki gün değil, bir ömürdür. Bir evdeki koca ile karı arasında muhabbet yok, o eve Allah imdat eyleye! Sonra evlâtları ne terbiye alacaklar, orasını düşünmeli artık… Hele hamd olsun!.. Yüz bin kere hamd olsun!.. O saatte… Âh! Ben de senin dediğin gibi evlenecektim. Dadı, âh!.. İşte on üç sene var ki merhum kocamı kaybettim. O vakit ben kırk yaşında bir karıydım. Lâkin bin kere şükür! Yirmi üç, yirmi dört sene beraber yaşadık… Âh… o ne yaşayış! O ne yaşayış, sen gördün â. Bir kere o benim gönlümü kırmadı, bir kere ben onun hatırını bozmadım. Bizim eğlencemiz ev idi. Ne onun Kalpakçılar'da gezmeğe, ne benim Kâğıthane'ye gitmeğe hevesim var idi. Biz birbirimizle konuşmakla eğlenirdik, biz kendi sohbetimizden hoşlanır idik. Hele Tal'at dünyaya geldikten sonra… Âh!.. O ne saadet! O ne devlet[41] imiş! Çocuk ne kadar sevilir imiş! Ama her çocuk öyle değil.

---

[39] Namuslu kız.

[40] Uyuşma, kaynaşma.

[41] Mutluluk.

Her baba ve ana çocuğunu öyle sevmez. Birbirini sevmeyen koca karı çocuklarını mı sevecekler? Tal'at iki yaşına geldi. Başka bir seviş! Başka bir eğlence! Beş yaşına vardı, bir başka muhabbet!.. Lâkin, âh!.. Kader istemedi… Kısmet değil imiş… Ah!.. Ne olurdu, kocam bir on on beş senecik daha yaşaya idi!.. O vakit kucağında oynattığı Tal'atçığın bugün okuyup yazdığını, mektebe, kaleme gittiğini, böyle babayiğit olduğunu göre idi!.. O da memnun ola idi!..

Sâliha Hanım bu noktaya geldiği gibi gözleri yaş ile dolar. Dudağı titremeğe başlar. Boğazı tıkanır, mendilini çıkarıp gözlerini siler. Biraz sonra, gözlerini silerek, sesi titreyerek,

- Âh Tal'atçığım!.. Bugün hasta hasta kaleme gitti!.. Âh oğlum, âh!.. Âh çocuğuma bir şey olur ise!.. Âh bir hasta düşerse! Âh biçare ben! Allah kerem eyleye!

- Â!!! Hanim, nişun oyle soyler? Sen şocuk gibi oldi. Allah emânet. Şocuğun bir şeyi yok. Biraz baş agrisi… Baş agrisi de değil â… Ganclik… İşte, ganclik hukmini yabacak… Âh hanim heb ben sebeb oldi seni ağlatti… Ama hanim, ben şok merak etti… Sen heb halk gibi evlenmedi. Nasil evlendi? Başka evlenmek nasil? Ben anlamaz…

Dal. Sâliha Hanımın Hikâyesi – Aşk-ı Etfâl[42]

Zîrde[43] zikr[44] olunacak hikâyenin mealinden anlaşılacağına göre âfitâb-ı aşk ve muhabbetin[45] henüz sinn-i rüşde[46] varmamış sıbyânın[47] kulûbüne[48] dahi tulû'[49] edegeldiği kâriînin[50] garâbet[51] ve taaccübünü[52] mûcip[53] olmasın. Çünkü aşk bir emr-i tabiîdir[54] ki nev-i

[42] Çocukluk aşkı.
[43] Aşağı.
[44] Anmak.
[45] Aşk ve sevgi güneşi.
[46] Ergenlik yaşı.
[47] Çocuklar.
[48] Kalpler.
[49] Doğmak.
[50] Okurlar.
[51] Tuhaflık.
[52] Şaşırmak.
[53] Gerektirme.
[54] Doğal durum.

benî-âdemin[55] her bir kısmında, yâni erkeğinde-dişisinde, ufağında-büyüğünde, sabîsinde-bâliğinde[56], gencinde-ihtiyarında, fakirinde-zenginine, âkilinde[57]-gabîsinde[58], âliminde-câhilinde, medenîsinde-bedevîsinde zuhûr[59] eder. Herkesin gönlü aşkla yoğrulmuştur. Beşikte olan çocukların gönülleri dahi aşktan çok hâlî[60] değildir. Hele sıbyân-ı nev-resîdenin[61] gönlünde çok kere aşk ve muhabbet galeyân[62] eder. Onlar dahi severler, sevilirler. Gönüllerinde bir hassa[63] hissederler. Lâkin biçareler, o muhabbetin neden geldiğini ve bir hüsn ü ânın[64] icâp-gerdesi[65] olduğunu anlayamazlar. Aşk işitirler, ama aşk denilen şeyin hemân[66] hissetikleri hassa olduğunu bilmezler. İşte tabiat, bilcümle[67] benî-âdeme aşkı müsâvât[68] üzre taksîm[69] eyleyip hiç kimseyi mahrûm bırakmamıştır. Akılsız, ilimsiz, hilmsiz[70], faziletsiz[71], sabırsız, rahimsiz[72], hayâsız[73] âdem bulunur. Lâkin aşksız âdem bulunmaz. Aşk ve muhabbet, herkesin kuvvesinde[74] mevcut olub ancak kuvve-i câlibesi[75] olmadıkça fiile[76] çıkmaz. İşte bazı kimselerin aşkta şöhre-i âfâk[77] olduğu ve bazısının bîtesir[78]

---

55 İnsanoğlu türü.
56 Yetişkin.
57 Akıllı.
58 Kalınkafalı, ahmak.
59 Ortaya çıkma, görünme.
60 Boş.
61 Yeni yetme çocuk.
62 Coşma.
63 Güç, kuvvet.
64 Güzellik.
65 Gerekli olma.
66 Öylece.
67 Bütün.
68 Eşitlik.
69 Paylaştırma.
70 Kaba.
71 Kötü huylu.
72 Acımasız.
73 Utanmaz.
74 His, kabiliyet.
75 Çekici güç.
76 Hareket.
77 Herkesçe bilinen.
78 Etkisiz.

göründüğü bu sebebe mebnidir[79]. İnsandan başka bazı sâir[80] hayvanların dahi aşktan hâlî olduğunu iddia etmeğe cesaret edemeyiz.

Şu mülâhazayı[81] bırakıp saded-i kelâma[82] gelelim. Sâliha Hanım, Ayşe Kadın'ın ibrâmı[83] üzere, vech-i âtî[84] üzere kendi sergüzeştini[85] gâh ağlayarak ve gâh gülerek beyân[86] eylemeğe başladı:

- Babam anam genç evlenmişler ise de birçok zaman Cenabıhak evlât vermedi. Sonra anam kırk yaşında iken ben dünyaya geldim. Beş yaşına bastığım gibi babam mektebe götürdü. Dört sene oturduktan sonra benden iyi bilenler, bazısı çıktılar, gittiler; bazısını geçtim. Hâsılı[87] mektepteki kızların derste birincisi oldum. Babam anam böyle okuyup yazdığımı gördükleri gibi beni o kadar severlerdi ki tarif olunmaz. Az zamanda ben mektepteki kızların ikinci hocası oldum…

Sâliha Hanım okuryazar bir kadın olmakla söylediği sözde biraz ıstılâh[88] karıştırdığından Ayşe Kadın, hanımının hep söylediğini anlamayıp ancak ikinci hoca olduğunu işittiği gibi,

- Maşallah hanim! Maşallah! Âdem ufak akilli, boyuk da akilli. Ama ufak akilli değil, buyuk da… demeye başlar başlamaz Sâliha Hanım,

- Sözümü kesme, dinle ne söyleyeceğim, dedi.

- Mektepteki oğlanlardan ise en iyi bilen ve hepsinden büyük Rif'at Bey idi…

- Kim Rif'at Bey?.. Bizim merhum afandi!..

- Evet ama sözümü kesme dedim, hepsini söyleyeceğim.

- Süphanallah!

- Rif'at Bey ile bir derste idik beraber okur idik. Ben onu çok sever idim. Hiçbir başka kız veyahut çocukla konuşmaz idim. Onun ile konuşmağa can verirdim. Başkaların söyledikleri sözler bana bü-

79 Dolayı, ötürü.
80 Diğer.
81 Düşünce.
82 Söz konusu.
83 Zorlama.
84 Gelecekteki ilgi.
85 Macera.
86 Anlatma, açıklama.
87 Özetle, kısaca.
88 Terim.

tün bütün saçma görünüyor idi. Beni sıkar idi. Rif'at Bey'in sözlerini ise pek manalı bulurdum. Hocanın sözlerinden de Ri'fat Bey'in sözlerini daha âkılâne[89] bulurdum. Gündüzün onunla söylediğim sözleri gece, tekrar tekrar dilime vird[90] gibi getirirdim. Rif'at Bey'in hayâli bir dakika zihnimden eksik olmaz idi. Gece daima rüyamda Rif'at Bey'i görürdüm. Kendi kendime ders okumağa başlar idim. İçim sıkılır idi. Ama Rif'at Bey ile beraber okuduğum vakit ders bana büyük eğlence idi. Anlamış idim ki Rif'at Bey dahi beni sever idi. Çünkü o da hiç başka çocuk, başka kız ile konuşmaz idi. Sabah bize gelir idi. Beni de alırdı, beraber mektebe gider idik. Çok defa mektebe erken giderdik de başka çocuklar gelince biz, iki üç defa dersimizi okur idik; sonra tenhada[91] tatlı tatlı konuşmağa başlar idik. Ah! Rif'at Bey ile tenha konuşmağı ne kadar sever idim. Başka çocuklar olduğu vakitte birisi Rif'at Bey'e bir söz söylese idi, Rif'at Bey başkasına bir baksa idi, benim içim rahat etmez idi. Merakım kalkar idi. Cuma günleri gâh Rif'at Bey bana ve gâh ben Rif'at Bey'e gidip bütün gündüzü beraber geçirirdik.

He. İnkişâf-ı Zamîr[92]

Bir cuma günü Rif'at Bey bana gelmiş idi. Peder de evde bulundu. Rif'at Bey gitti, pederimin elini öptü, peder ne okuduğunu ne yazdığını sordu, anladı. Onun güzel hareketini, güzel söylemesini pek çok beğendi, tahsîn[93] eyledi. Rif'at Bey gittikten sonra akşam odaya girdim, baktım ki babam anam ile konuşurlar idi ve bir çocuğu medhediyorlar[94] idi. Anladım ki Rif'at Bey'i medhediyorlar. Gönlüm tiz tiz urmağa[95] başladı. Kızardım, sarardım, nihayet oturdum, işitiyorum ki şu mükâlemeyi[96] ederler. Babam diyor:

---

89 Akıllıca.
90 Belli zamanlarda okunması âdet olan Kur'an cüzleri, duaları.
91 Yalnız.
92 İçtekilerin ortaya çıkışı.
93 Güzel bulup beğenme, takdir etme.
94 Övme.
95 Vurmaya.
96 Konuşma.

- Ah pek güzel çocuk! Pek uslu çocuk! Allah'a emanet! Öyle babadan öyle çocuk kim me'mûl[97] ederdi? Ah biçare çocukcağız! Kim bilir evde o uğursuz babadan ne çekiyor!

- Babası öyle bir musibet[98] midir? Âh zavallı Kâmile, âh! Âh biçare kadıncağız! O kadar iyi kadın! O kadar uslu kadın! O kadar akıllı! O kadar güzel! Elmas parçası gibi, zavallı da öyle bir hayırsız kocası olsun! Vah vah vah! Çok keder ettim. Çok acıdım biçare Kâmile'yi.

- Â, çok hayırsız, pek berbat heriftir. Gece gündüz sarhoş, müsrif, kumarbaz. Hâsılı[99] her fenalık üzerinde. Pederinden şu kadar mal buldu, karısından da aldı. Hepsini yedi, bozdu. Az bir şey kalmış imiş. O da karısının sayesinde. Dün kahvede işittim, karısı keseyi almış da kocasına her gün mukannen[100] bir şey verir imiş. Ama geçmiş ola. Şimdi bir şey kalmadı ki… De o kadar da iyi karısı var. Â… Belli… Çocuğuna baksan â. O terbiye elbette vâlidesindendir… Âh biçare o çocukla müteselli[101] olur. Allah bağışlasın!

- Ha! Onun için biçare Kâmile, bakarsın ki şimdi güler, söyler, lakırtı eder. Bir de ânîde bir hüzün ve keder perdesi yüzüne çekilir. Düşünmeğe dalar. O kırmızı yanaklarında, dudaklarında bir beyaz renk peydâ[102] olur. Gözlerini bir yere dikip kımıldatmaz. Bir şey sorsan da cevap vermez… Ah zavallı! Ben çok defa merak etmiştim Kâmile Hanım'ın bu kederini… Vah vah! Lâkin bak ne namuslu kadın! Benimle çok teklifsiz konuşur da bir defa kocasından şikâyet etmemiş! Buna ne dersin? Öyle namuslu olmaya idi iş kolay. Evlendiği günün ertesi, feraceyi[103] alıp babasına gider idi. Nasıl ki halkın çoğu yapar. Lâkin onu kabul edemez. Namusu var, aklı var. Tabiatı öyle alçak değil. Onun için o uğursuz çapkının cefâlarını çeker. Allah hıfz[104] eyleye! Allah hıfz eyleye! Namuslu karıda, çapkın kocası olsun! Fena kocası olsun! İşte onun cehennemi! Âh biçare biz karılar! Bizi hiç insan sırasına koymazlar! Babalarımız, istedikleri adamlara bizi hediye verircesine verirler. O adamların tabiatını sormazlar. Biz

---

97 Beklenilen, umulan.

98 Bela.

99 Özetle, kısaca.

100 Belirli, muayyen.

101 Avunan.

102 Meydanda, açıkta.

103 Kadınların giydiği, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, uzun üst giysisi.

104 Saklama.

o adamlar ile geçinecek miyiz? Orasını hiç düşünmezler. Bize bir defa *"Filân adamı koca ister misin?"* yahut *"Kimi koca istersin?"* diye bir sormak yok. Bize derler: *"İşte seni filân adama vereceğiz."* Biz sükût[105] ederiz. Ama gönlümüz ne der? Yârabbî, babamın bu söylediği efendi genç olsun, güzel olsun, iyi tabiatli olsun. Filvaki[106] bazı defa öyle çıkar. Lâkin bazı kere de bütün bütün zıddına. Gider bakarız ki bize koca olacak adam altmış yaşında. Yahut bir gözden kör yahut burunsuz yahut sarhoş yahut ahmak… Ah siz erkekler ne zâlimsiniz! Bir kızcağızın bir gözü biraz şaşı olsa yahut bir ayağı cüz'î[107] topal olsa, biçare evlenmeksizin ihtiyarlar gider. Kimse almağa tenezzül[108] etmez! Ama sizin en fenası, en uğursuzu, en sakatı, bakarsın ki kızların en güzelini, uslusunu alır da biçareyi esir eder!..

Babam da anamın bu sözlerine cevap verir. Nihayet bir iki saat bunun üzerine konuştuktan sonra babam bana dedi:

- Kızım şu çocuğun ismi nedir?

- Rif'at Bey, dedim. Ama bu adı söyler iken yüzümde ne renkler peydâ oldu… Bir Allah bilir! Hem de sesim bir türlü titriyordu, kesiliyor idi ki ancak üç dört defa söyledim de babam işitebildi.

- Derste nasıl? O senden iyi okur değil mi?

- Yok, bir dersteyiz. Beraber okuyoruz. Bizden iyi bilen yok. Hem de çok usludur. Hiçbir vakit biz ikimiz hocayı kızdırmayız. Birbirimizle çok sevişiriz. Dersi birlikte okuruz.

- Sevişiyorsunuz! Sen onu seviyorsun demek olur.

- Evet, çok severim. Babam,

- Öyle mi? Maşallah! Hiçbir kız, bir çocuğu severim diyebilir mi? Yoksa şimdiden koca mı istiyorsun? Hakları var â! Çünkü sen de ananı dinliyorsun ki öyle diyor: *"Kız bir güzel çocuk beğenmeli, almalı."* İşte ananın efkârı[109] bu. Sen de öyle yapıyorsun, değil mi?..

Ben babamın bu sözünü işittiğim gibi belime dek pancar kesildim. Ter içinde kaldım. Ne diyeceğimi bilemem. Anam beni bu hâlde gördüğü gibi pederime:

- Â!.. Bırak şimdi Allah aşkına! Kızımı utandırdın. Niçin sevme-

[105] Sessizlik.
[106] Gerçekten.
[107] Az.
[108] Alçalma, inme.
[109] Düşünceler.

yecek? Beraber mektebe giderler, beraber okurlar da sevmesin mi?.. O vakit hasetçi bir kız, fena bir kız olacak, diyerek benim yanıma geldi ve beni okşayarak, öperek:

- Yok kızım yok, sen utanma, baban seni kızdırmak için söyler. Sen mektepteki şeriklerini[110] sevmelisin. Kız olsun, oğlan olsun hiçbir zararı yoktur, dedi.

Ben anamın bu sözlerinden biraz müteselli[111] oldum ise de pederimin yüzüne bakmağa cesaret edemem. Anamdan da utanırım. Gözlerimi dizime dikip dururum. Babam, anam da sükût ederler. Birazdan sonra yavaş yavaş kalkıp gözlerimi kımıldatmaksızın savuştum, kapıdan dışarı çıktığım gibi o utanmadan kurtuldum ise de gayr-i ihtiyarî[112] gözyaşlarım dökülüp hüngür hüngür ağlayarak dadıma gittim. Dadım ihtiyar bir kadındı. Beni pek çok sever idi. Ağladığımı gördüğü gibi,

- A kızım! Ne oldu? Ne var? Baban bir şey mi söyledi sana? Hiç böyle olduğu yoktur. Gel bana, ağlama, gözlerini sil. Söyle bana şimdi ne oldu? Yoksa bir şeyden mi korktun, diyerek beni kucağına aldı.

- Âh dadı! Babam bana neler söyledi! Sen işite idin, sen de ağlayacak idin. Baksan â terime…

- Vah vah! Kızım terlemiş. Kurban olsun dadı sana!.. Ey, ne söyledi efendi baba bakalım?

- Ne söyleyecek! İftira attı. Bugün Rif'at Bey'i, buraya gelen çocuğu gördün. İşte onun sözü açıldı. Ben *"Onunla sevişiriz."* dedim. Hem gerçek, dadı sevişiriz. Hele ben onu pek çok severim. İşte ben söylerim ki severim. Birini sevmek ayıp mı? O da beni sever. Evet, pekâlâ bilirim ki sever. Sevmeye idi, her gün mektebe gider iken niçin gelir de beni alır? Niçin ben dersi bilmediğim vakitte o öğretir? İşte o da beni sever, ben de onu severim. Ama babam anlamaz. Sen şimdi aşka, sevdaya başladın, diyerek beni utandırdı.

Dadım, bu sözümü işittiği gibi bir büyük kahkaha ile gülerek:

- Ey, baban fenâ mı söylemiş? Bu aşk değil de nedir? Gidi seni! Onun için yataktan kalkar kalkmaz mektebe koşuyorsun. Ben zannederim ki derse hevesin vardır; meğer sen âşıkını maşûkunu[113]

---

[110] Ortak, denk.

[111] Avunma.

[112] İstemeden.

[113] Sevgili.

KAVRAMLAR VE İSİMLER SÖZLÜĞÜ

Aksaray: İstanbulda Fatih ilçesinin Vatan Caddesi ile Millet Caddesinin kesiştiği yerde yer alan ve İstanbulun en tanınan semtlerinden biridir. Unkapanı, Fatih, Laleli, Fındıkzade ve Yenikapı semtleriyle çevrilmiştir. Burası idari teşkilatta 2009'a kadar Çakırağa Mahallesi olarak geçmekteydi. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Karamanoğlu Beyliği'nin ortadan kaldırılmasıyla beylik halkının büyük kısmı İstanbul'a zorunlu göçe tâbi tutulmuştur. Karamanoğullarının bir şehri olan Aksarayın halkı da günümüzdeki Yenikapı-Unkapanı arasındaki düzlüğe yerleştirilmiş ve bu semt de Aksaray olarak anılmaya başlanmıştır.

Bayezit: Beyazıt olarak da adlandırılır. İstanbul'un Avrupa Yakası'nda bulunan Fatih ilçesine bağlı 57 mahalleden biridir. İdari sınırlarına bakıldığında Mercan, Tayahatun, Mollafenari, Mimar Hayrettin, Mimar Kemalettin, Balabanağa ve Süleymaniye mahalleleri ile komşudur.

Beyoğlu: İstanbulun Avrupa Yakası'nda bulunan ilçelerinden biri. Beyoğlu ilçesini kuzeyden Şişli ilçesi, doğudan Beşiktaş ilçesi ve İstanbul Boğazı, kuzeybatıdan Kâğıthane ve Eyüp ilçeleri, güneyden Haliç çevrelemektedir. Tarihî yarımadanın ve Haliç'in karşısında gelişen bölge Orta Çağ'dan itibaren Yunancada "karşı yaka", "öte" anlamına gelen "Pera" adıyla anılmaktaydı. Türkler tarafından kullanılan "Beyoğlu" adının, bir beyin oğlunun bölgedeki konağından kaynaklandığı ileri sürülür. Bu konuda öne sürülen iki rivayet mevcuttur: Osmanlı Padişahı II. Mehmed Dönemi'nde Trabzon İmparatorluğu Prensi Aleksios Komnenos'un İslamiyeti kabul ederek bu bölgeye yerleşmesinden; ikincisi ise Padişah I. Süleyman Dönemi'nin Venedik elçisi Andrea Gritti'nin, Rum bir kadınla evlenmesi sonucunda dünyaya gelen oğlu Luigi Gritti'nin Taksim dolaylarında bir konakta oturmasından dolayı olduğudur. 1925 yılında Pera kullanımı resmî yazışmalardan çıkarılmış ve Beyoğlu ismi kullanılmaya başlanmıştır.

Cariye: Esirliğin, uluslararası bir anlaşmayla kaldırıldığı 1885 tarihine kadar memleketimizde esircilerden satın alınarak evlerin, konakların, sarayların haremlerinde muhetlif işlerde çalıştırılan çeşitli ırk ve milletlerden esir kadın ve kız; halayık. Erkeklerine köle yahut gulam denilmektedir. Cariyeler ya fethedilmiş ülkelerden harp esirleri arasından çıkarılmış ya da esir ticaretiyle uğraşan ve esirci denilen kimselerin adamları tarafından aşiretinden veya kabilesinden çaldırılmış çocuklar olmuştur. Asırlar boyu İstanbul esir pazarında ve esirciler elinde satılan cariyeler genellikle zenci, Habeşi, Arap, Çerkes, Rus vb. olmuşlardır. Cariyelerin kıymetleri hünerlerine göre tespit olunur.

Cenâbıhak: "Cenâb" kelimesi sözlük anlamıyla "taraf, cihet, cânip" anlamlarına gelmektedir. Dilimizde ise bu anlamdan daha ziyade "hazret" gibi hürmet, saygı ve büyüklük ifadesi taşımaktadır. "Hak" sözcüğü ise başka anlamları da ihtiva etmekle birlikte Allah, Tanrı anlamında kullanılıp, "*değişmekten münezzeh olan*", "*zatı vacip olup varlığı gerçek olan*" anlamına gelmektedir. Kelime bu yapısıyla "*yüce olan Allah*" anlamında kullanılmaktadır.

Cumba: Eski Türk evlerinde zemin katın üzerindeki katlarda dışa taşan kafesli oda bölmesine verilen addır. Dışa taştığı için alttan desteksiz kalan cumba, çökmelere karşı binanın ön cephesine yaslanan desteklerle sağlamlaştırılırdı. Mimarinin ahşapa dayandığı dönemlerde yoğun olarak kullanılan ve şehirlerdeki Türk mahallelerine damgasını vuran bu mimari, taş ve betonarme yapılar yaygınlaştıkça terk edilmeye başlanmıştır.

Elhamdülillah: "*Hamd (büyük övgü) Allah'a mahsustur.*" anlamında Allah'a şükür için söylenen bir dua sözüdür.

Eminönü: İstanbulun bir semtidir. İstanbulun tarihî yarımada olarak bilinen kısmında, Haliç'in doğusunda yer alır. 7 Mart 2008 tarihine kadar ilçe belediyesi olan Eminönü bu tarihte lağvedilerek kanunla Fatih ilçesine bağlanmıştır. Bütünüyle İstanbul kentinin tarihi çekirdeği olan sur içinde yer alır ve merkezî alanın en canlı bölgelerinden birini oluşturur. Osmanlı Dönemi'nde deniz gümrüğü ve Gümrük Eminliğinin burada bulunması sebebiyle Eminönü adını almış, Fatih ilçesiyle birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un merkezî ilçesi olmuştur. İstanbul'un Haliç girişinde kentin kurulduğundan bugüne var olan limanın,